

GOLI OTOK

Strokovna ekskurzija – DRUŽINA

7. junija 2012

KONCENTRACIJSKO TABORIŠČE GOLI OTOK

Pripravil: Ivo Žajdela

Danes dva otoka pod Velebitom, med otokoma Krkom in Rabom, Goli otok in Sveti Grgur, delujeta zapuščeno. Obiskovalec lahko vidi le razpadajoče stavbe, ki so ostale tam za enim najhujših taborišč, kar jih je bilo v svetovnem merilu, saj so se tam izvajala strahotna fizična in psihična mučenja. Povsod razmetane novodobne smeti kažejo, da je hrvaška država mučilnico prepustila načrtnemu propadanju. Molčijo zgodovinarji, prav tako filmarji. En sam molk. Ob neskončnem trpljenju.

O strahotah na Golem otoku se je lahko v času komunizma samo šušljalo. Šele leta 1984, ko sta izšli dve literarni deli, ki sta opisovali tamkajšnjo mučilnico, *Noč do jutra* Branka Hofmana in *Hip 2* Antonije Isakovića, in leto kasneje še *Otok gole istine* Dragana Kalajdžića, smo lahko prvič nekaj prebrali o tej temi. Istega leta je v *Novi reviji* (od št. 24–25 do 28–29) izšlo krajše pričevanje pisatelja Cvetka Zagorskega, ki je bil na Golem otoku. Potem pa nekaj let spet nič, dokler ni David Tasić v *Mladini* objavil prvega daljšega pričevanja, ki mu ga je povedal Dragutin Vajdić. Vajdićevo pričevanje je potem izšlo v dveh knjigah, najprej leta 1987 v zbirki *A1* pri Delavski enotnosti, leta 1990 pa še v knjigi v srbohrvaščini *Leševi sa Golog*. Iz tega obdobja sta v moji knjižnici še dve srbski knjigi *Udri bandu* Miroslava Popovića in *Let iznad Golog otoka* Rose Dragović - Gašpar.

V naslednjih letih so izšle štiri knjige, kjer je bilo mučenje in trpljenje nadvse nazorno opisano. Najprej leta 1989 pričevanje Janeza Jezerška-Sokola *Arhipelag Goli* (leta 1990 še nadaljevanje *Medaljoni našega časa*), 1991 pričevanje Radovana Hrasta »as, ki ga ni, leta 1993 Naceta Groma *Skoraj tisoč noči*, leta 1995 pa verjetno še najizčrpnější zapis v knjigi Dimitrija Žilevskega *Otok brez milosti*. Leta 1997 je izšla še knjiga spominov Emila Weissa - Belača *Ne hodi naprej*, kjer je opisal tudi svojo golootoško izkušnjo. Pomembno je prispevala k tej temi tudi revija *Borec*, najprej leta 1991 (št. 4–6), ko je bilo objavljeno pričevanje Ceneta Logarja, človeka, ki je bil zaprt na Golem otoku skupaj s svojimi štirimi brati, ženo pa so zaprli na sosednjem otoku Sveti Grgur, in ki so ga morda od vseh najbolj mučili, potem pa še leta 1994 (št. 533–534) s posebno študijo Božidarja Jezernika z naslovom *Non cogito ergo sum*, kjer je avtor s citiranjem številne literature prikazal o Golem otoku dokaj natančno podobo.

Zbiralnik za vodo

Zakaj sem navedel vseh trinajst knjig s temo Golega otoka, ki so v moji knjižnici? Zato, da uvodoma pojasnim, da se lahko danes o strahotah, ki so se dogajale v petdesetih letih na Golem otoku, iz te literature vsak pouči dokaj dobro; še posebej iz knjig, ki so jih napisali Jezeršek, Hrast, Grom, Žilevski in Jezernik. Z branjem teh pričevanj lahko pridemo le do enega zaključka, da verjetno nikjer v svetovnem merilu ni mučenje ljudi imelo takšnih strahotnih razsežnosti.

Takoj za to ugotovitvijo pa se že pojavi naslednja, da za naše zgodovinarje – Goli otok je še kako slovenska tema – ta tema ne obstaja, res pa je tudi, da zanje ne obstaja še kakšna druga pomembna tema iz

naše polpretekle zgodovine. Čeprav je ves čas v ospredju Goli otok, naj takoj poudarim, da je Jezerškova sintagma *arhipelag Goli* morda primernejša, saj so se povsem enake strahote kot na Golem otoku, dogajale tudi na sosednjem otoku Sveti Grgur (v manjšem obsegu pa še na otoku Ugljanu).

13. septembra 2003 sem si imel priložnost ogledati oba otoka. Iz Punata na otoku Krku smo z barko odpluli na Goli otok, ob povratku pa še na Sveti Grgur. V Punatu se nam je pridružil vodič, ki nas je vodil po obeh otokih in nam dokaj

podrobno opisal strahote, ki so se tam dogajale. Še danes, ko lahko na Golem otoku vidiš le razpadajoče stavbe in sestradane ovce, te stisne pri srcu ob pogledu na skrajno težke naravne pogoje: kamorkoli pogledaš, povsem sprani kamen, razbeljeno sonce, ostra burja.

Toda v pričevanjih so ti že sami po sebi skrajni naravni pogoji komajda omenjeni. Tam se je v 50. letih uprizarjal povsem ponoreli pekel med ljudmi: neizmernemu pretepanju, mučenju, sramotenju in propagandi ni bilo ne konca ne kraja. Mnoge so s strahotnim pretepanjem potolkli do smrti. V omenjenih knjigah je opisanih kar nekaj konkretnih pri-

merov. Tisti, ki so preživel, so ostali večni zdravstveni in predvsem duševni invalidi. Komunisti so mučili komuniste, partizani partizane, udbovci udbovce.

Vse do danes velja prepričanje, da je Udba na Golem otoku (in seveda Sv. Grgurju) uprizorila eno najhujših mučilnic v zgodovini zato, da bi Jugoslavijo obvarovali pred t. i. »informburojevci« oziroma pred tistimi, ki bi lahko ob grožnji Sovjetske zveze pomagali Stalinu pri napadu na Jugoslavijo. Nasploh se je spor s Stalinom takrat, in se še danes, prikazuje, kot rešitev Jugoslavije iz objema Sovjetske zveze. Toda pregled nad celotnim dogajanjem v tistih letih nam pove, da je šlo bolj za izgovor, da je lahko Titov udbovski režim izvajal »svojo pot« oziroma počel, kar je želel. Pri tem je prišlo tudi do tega, da je potem, ko je pobil svoje medvojne (oborožene) politične nasprotnike v poveljskih pomorih, kasneje obračunal tudi z drugimi kategorijami ljudi.

Pričevanja v prej naštetih knjigah nam jasno pokažejo, da je bil v zadevi Goli otok tako imenovani »informburojevski« faktor samo eden med mnogimi. Takrat so predvsem zapirali vse po vrsti, ki so kjerkoli izrekli kakšno kritično čez režim. V človekovi naravi pa je, da se kaznuje najbolj drastično tiste iz lastnih vrst, ki so kakor koli prišli navzkriž s prevladujočim krogom. Zapiranje je torej imelo dvojno vlogo, streti »kritizerje« in prestrašiti okolico. In ta (celotna Jugoslavija) je bila s poboji in zapiranjimi tako prestrašena, da je način vladanja s strahom deloval nekaj naslednjih desetletij.

Danes je vsak, ki si ogleda oba otoka, šokiran še nad nečim: nad propadanjem vsega, kar je ostalo za nekdanjo mučilnico. Kupi smeti, ki bi jih bilo mogoče v trenutku očistiti, jasno pričujejo, da gre za načrtno uničevanje. Hrvaški oblasti ni mar za oba otoka, kjer so se od leta 1949 do 1958, ko je režim imel tam politične zapornike, dogajale neizmerno hude stvari. Načrtno ju zanemarja in prepušča propadu. Povsod v civiliziranih državah bi bil tak kraj obravnavan in zaščiteno kot vrhunski spomenik. Še v Rusiji ali drugih nekdanjih komunističnih državah bi tak kraj zaščitili in ga spremenili v muzej. Povsod, kjer so bila fašistična ali nacistična taborišča, so kasneje postavili spomenike in spominske plošče z imeni tam umrlih. Komunističnih taborišč smrti pa kot da ni bilo, čeprav so bila večinoma še hujša od fašističnih in nacističnih. Ne na Golem otoku ne na Svetem Grgurju ni nič – razen razpadajočih objektov in kupov smeti.

Danes lahko med mnogimi parolami, ki so nekdanje z velikimi črkami »krasile« procelja stavdb na Golem otoku, le s težavo razbereš morda samo še eno: *Mi gradimo otok, otok gradi nas. Živel Tito*. Na Sv. Grgurju pa bosta dve priči vendarle še dolgo ostali, ena je velikanski napis iz skal *Tito* na zahodnem pobočju otoka, nad nekdanjim taboriščem, nad njim pa velika peterokraka zvezda, drugi pa množica stražarskih bunkerjev, ki so zgrajeni na obali okoli otoka.

Na Zahodu bi o takšnem fenomenu, kot je bil Goli otok, posneli številne filme, saj tema kar kliče k temu. V državah nekdanje Jugoslavije se te izzivalne teme skoraj niso lotili, razen Hrvatov, ki so na Golem otoku leta 1994 posneli film *Sedma kronika* (režiser Bruno Gamulin po noveli Grge Gamulina *Sedma knjiga ljetopisa*). No, morda tudi zato, ker je vso tisto strahotno mučenje, ki je opisano v omenjenih knjigah, zelo težko dobro posneti.

14. februarja 2012 je *Televizija Slovenija* predvajala dokumentarni film o Golem otoku z naslovom *Gradimo novi svet*, za katerega sta scenarij pripravila Simon HERNANUS in Marko KOBEL, režiral ga je Marko KOBEL, naredila pa ga je njegova hiša KOBEL. V dokumentarnem filmu so nastopili nekateri znani zaporniki na Golem otoku, Andrej APLENC, Radovan HRAST in Mihael CENC. Vsi trije so bili tudi t. i. dvomotorci, kar pomeni, da so jih po nekem obdobju izpustili na svobodo, takoj zatem pa ponovno aretirali in poslali nazaj v pekel Golega otoka, kjer so jih še huje trpinčili. Režiser filma je v Beogradu posnel pričevanje Jova KAPICICIA, nekdanjega generala Udbe, po vojni namestnika načelnika jugoslovanske Udbe Aleksandra RANKOVIČA in ustanovitelja Golega otoka.

ŽRTVE GOLEGA OTOKA

Ocenjuje se, da je šlo skozi mučilnico na obeh otokih okoli 30.000 nesrečnikov, o tistih, ki so bili tam ubiti, pa so različne domneve, vsekakor jih je bilo veliko, čeprav treba dodati, da je kdaj kdo, kot se s številkami pogosto rado dogaja, tudi zelo pretiraval. Leta 1984 je Vladimir DEDIJER v svoji znani knjigi *Novi prilozi za biografiju Josipa Broza Tita*, 3. del, zapisal, da naj bi na Golem otoku umrlo 3.800 ljudi. Številka je seveda pretirana. Po verodostojnejših podatkih naj bi takrat v komunističnih taboriščih umrlo okoli 400 ljudi, kar je seveda še vedno zelo velika številka. Največ žrtev je zahtevala epidemija pegastega tifusa, zaradi katere je umrlo 180 ljudi, kar je bil največji pomor na Golem otoku.

Nekaj verodostojnejših podatkov se je v literaturi vendarle objavilo (tako imenovano Bijelićevo poročilo). Samo v prvih 17 dneh julija 1951 je zaradi t. i. bojkota umrlo pet oseb, štiri so verjetno naredile sa-

Kraj nekdanjega taborišča

momor. V istem času je bilo 42 smrtnih primerov, 17 zaradi sončarice in vročine (in seveda vsega ostalega), 9 zaradi distrofije in izčrpanosti itd.

Od ustanovitve Golega otoka 9. julija 1949 do 20. junija 1952 je bilo na Goli otok poslanih 9.748 moških, od tega so jih do tedaj izpustili 5.920. Ženske so prvič poslali na Goli otok aprila 1950, vseh je bilo 828, od katerih so jih v istem času izpustili 447. V tem času je na Golem otoku umrlo 242 moških in tri ženske, od tega leta 1949 16 oseb, leta 1950 48 oseb, leta 1951 175 oseb in leta 1952 tri osebe (vsi trije samomor).

Prvotne politične zapornike v 50. letih so po letu 1955 nadomestili kriminalci, zapor na Golem otoku pa so zaprli leta 1988. Dve leti so še stražili objekte, ki so jih z demokratizacijo leta 1990 prepustili silam narave. V prvih dveh letih so stanovalci sosednjega otoka Raba odnesli vse, kar se jim je zdelo vredno.

Goli otok, Sveti Grgur in druga območja, kjer je povojni komunistični režim politično prevzgal in uničeval ljudi, so danes – čeprav brez spominskih plošč – nema in hkrati kričeča pričevanja o ljudeh, ki so grozote komunistične revolucije prestajali ter hkrati pričevanja o ljudeh, ki so te grozote počeli. So pa tudi pričevanja o neki izkrivljeni miselnosti, ki nam v modernih preoblikah še danes kroji življenje.

»Sprejem« novih kaznjencev (prizor iz dokumentarnega filma)